

בין יהודים ליוונים-נוצרים – המפגש והעימות

גדליהו סטרומזה

צבי אנקורי, יהדות ויוונות נוצרית – מפגש ועימות במרוצת הדורות (יהודי יוון לדורותם – פרסומי הקתדרה להיסטוריה ולתרבות של יהודי שאלוניקי ויוון, באוניברסיטת תל-אביב, א), תל-אביב תשמ"ד, הוצאת אוניברסיטת תל-אביב, 199 עמודים.

ניות לספר. הקורא העברי המתוודע לרא-
שונה ליחסים בין יהודים לנוצרים
בקיסרות הביזאנטית ילמד הרבה מספר
זה וידע להעריך לא רק את כוחה וגודלה
של ביזאנטיון אלא גם את היסודות
הרוחניים והדתיים שעליהם הושתת
שלטונה. הבנת יסודות אלה חיונית למי
שרוצה להתחקות אחר הדינאמיקה של
הפולמוס ושל היחסים בין יהודים לנוצ-
רים במזרח במשך לפחות אלף שנים.

גישתו החיובית של אנקורי כלפי הנצ-
רות הביזאנטית – ולפעמים נראה שהוא
מפליג בשבחה יתר על המידה –
מאפשרת לו לפרוט על מיתרים נדירים
יחסית ולהשמיע צלילים חדשים בהיס-
טוריוגרפיה היהודית, וגם על כך יש
לברך.

יחד עם זאת נראה, שגישתו של
המחבר גם מונעת ממנו דיוק ופירוט
נאותים, אשר הקורא מצפה להם בספר
מעין זה. ציון ההבדלים בין התקופות
והנושאים, נתונים בסיסיים על הקהילות
היו מועילים. כמו-כן, אפראט, ואפילו
צנוע, של הערות והפניות ביבליוגרא-

יש לברך על היוזמה להוצאת הסדרה
יהודי יוון לדורותם, שכוונתה למלא חסר
בהיסטוריוגרפיה העברית, שכן המחקר
המקצועי על יהודי יוון כמעט לא היה
קיים עד לאחרונה.

יוון הסדרה וראש הקתדרה להיסטור-
ריה ולתרבות של יהודי שאלוניקי ויוון,
פרופסור צבי אנקורי, מפרסם בספר
שלפנינו נוסח מורחב של שתי הרצאות
שלו, כדי לתת לקורא העברי שרטוט
ראשון של מסכת היחסים בין היהודים
ליוונים מאז ראשית הנצרות. הספר
משקף בבירור את התלהבות המחבר
למושא דיונו על כל הבטיו ואת יחסו
החם הן לעם היווני והן ליהודים שחיו
בקרבם. הוא רואה בהם שני עמים סגור-
ליים, יורשי מסורות תרבותיות ונושאי
ערכים אנושיים נעלים, אשר דתם היא
יסוד מרכזי בהגדרת זהותם.

הדיון בספר מתחיל לכאורה עם פאר-
לוס ומסתיים בשואה, אולם רוב הספר דן
בתקופה הביזאנטית המרכזית. הצגת
הדברים מכוונת להיות נושאת יותר
מאשר כרונולוגית, ומבנה זה מקנה חיר-

‘יהדות’ מול ‘יוונית נוצרית’ כחידות מקבילות מעוותת במידת-מה את מהות הנצרות הביזנטית, משום שהיא מזהה אותה עם דתו של העם היווני. המורשה התרבותית והדתית של הקיסרות הביזנטית היא סוגיה סבוכה ביותר, ודי להזכיר כי הביזנטים קראו לעצמם ‘רומאים’ וכי ‘הלניסמוס’ בעיניהם משמעו היה פאגאניות. על-כן אולי היה יותר נכון ומועיל לדבר על ‘הודים’ ו‘יוונים נוצרים’.

הערות אלו אינן באות לכפור בערכו של הספר, אשר יש לקוות שיהיה חלרץ לספרים עבריים נוספים שייכתבו על יהודי יוון וביזאנטיון.

פיות, או לפחות ביבליוגראפיה נבחרת, היו מסייעים לקורא לפנות אל מקורות ומחקרים נוספים. המחבר ער, כאמור, לחשיבות הממד הדתי בהיסטוריה של ביזאנטיון. עם זאת נראה, כי לא תמיד הוא מבהיר די הצורך הבטים שונים של היסטוריה דתית, כגון טיב הויכוח על ארץ-ישראל (ארץ-הקודש) או ספרות הפולמוס נגד היהודים. בלהט הדיון מיטשטש לפעמים הגבול בין תפקיד ההיסטוריון לתפקיד היועץ המדיני או הקורא לדו-שיח בין-דתי. טשטוש זה ניכר בחוסר דיוק מסוים בהגדרת הנושא, המשתקף כבר בכותרת הספר: העמדת

ראשית סדרה על תולדות היהודים במזרח

שמעון שורצפוקס

יעקב מ' לנדאו (עורך), תולדות יהודי מצרים בתקופה העות'מאנית (1517-1914) (תולדות היהודים בארצות המזרח, א), ירושלים תשמ"ח, משגב ירושלים, 670 + 8 עמ'.

של המאה ה-19 אף כי המשיכה לשמור על קשר סמלי עימה, או אולי כריית תעלת סואץ צריכה לשמש נקודת מפנה? פרקי הספר שלפנינו חוברו בידי מחברי רים שונים, וריבוי המחברים הוא כנראה מחויב המציאות אבל הוא גורם לכפילות ויותר. כך לדוגמה, האם פרשת יוסף ספיר חשובה עד כדי כך ששלושה מחברים ידונו בה בפרקים שונים? העורך מודע לכפילויות ומודה כי לא היה אפשר לבטלן ואפילו רואה ברכה בהן, כיוון שלא תמיד המחברים השונים מגיעים למסקנות דומות על בסיס חומר זהה.

הכרך מחולק לחמישה מדורים: (א) דמוגרפיה וכלכלה — ובו מאמרים מאת אברהם דוד (ישובי היהודים במאות ה-16-ה-18), סרגיו דלה-פרגולה (האוכלוסיה היהודית במאות ה-19-ה-20), אליעזר בשן (חיי כלכלה במאות ה-16-ה-

התפוצות היהודיות ברוב ארצות המזרח לא זכו עדיין לחיבור מדעי מקיף על תולדותיהן ועל היצירה הרוחנית שלהן. על-כן ראויה לברכה יוזמת 'משגב ירושלים' לפרסם סדרת חיבורים על היהודים בארצות המזרח, אשר הכרך הראשון שלה יצא עכשיו לאור בעריכת פרופסור י"מ לנדאו, שכבר הראה את יכולתו בחקר יהדות מצרים. עיון בספר זה עשוי ללמד על היתרונות וכן על המגרעות של שיטת העבודה שנקטה בה.

הספר תחום מבחינה כרונולוגית לתקופה העות'מאנית, אשר אנו יודעים מתי התחילה אבל קצת קשה לקבוע מתי נסתיימה. מכל מקום, שאלה היא האם מלחמת-העולם הראשונה היתה נקודת מפנה בתולדות יהדות מצרים, שהרי מצרים התנתקה למעשה ממרכזי האימפריה העות'מאנית כבר במחצית הראשונה

חשיבותה של יהדות מצרים בתקופה הנדונה. לפי האומדן של דלה פרגולה היו במצרים כולה 5,000 יהודים בשנת 1800 (פחות מאשר בעיר אלג'יר), האם המספר הזה תקף לכל התקופה הנדונה, או שהיתה ירידה גדולה באוכלוסיה זו, והתמונה שאנו מקבלים מעידה על התנוונות מסוימת של הישוב הזה עד תקופת תחייתו באמצע המאה ה-19? שאלה זו מתחזקת למקרא דברי ש"ז הבלין: 'כמעט כל גדולי ישראל, שחיו ופעלו בארץ מצרים ושאנו מכירים ויודעים את תולדותיהם לא היו ילידי ארץ זו ומגידוליה, כן בימי קדם וכן עד לימינו אנו' (עמ' 246). האם יש להסיק, כי בתחום הרוח חיו יהודי מצרים מן היבוא, כשם שבכלכלה חיו מן התורף? אם כן לאן נעלמו היהודים המצרים הוותיקים? המספרים שנוקט דלה פרגולה משמעם שכל הציבור היהודי הפעיל במצרים לא עלה על אלף נפש! אם כך אין לתמוה על מיעוט המקורות: מקומם של היהודים בהם נפקד כי מספרם היה מועט. בנסיכות אלה אין תימה כי הקובץ מותר בקורא איזו הרגשה של פסיפסיות או פואנטיליזם: פרט כאן פרט כאן, זעיר שם וזעיר שם. שכן המידע שהגיע אלינו הוא מקרי, כגון ספרות השו"ת, הנוטה לעסוק ביוצא מן הכלל ולא בבעיות שגרתיות, או רשימות שרשמו נוסעים, שלא תמיד ידעו את הלשון ורשמו מה שראו ומה ששמעו, ללא בדיקה של ממש. למרות התמיהות האלה יש להדגיש, כי נעשתה בכרך זה עבודה יפה מאוד. התמיהות שצוינו אינן נוגעות לעבודת המחבר רים אלא נובעות מבעייתיות הנושא הנדון. אנו עומדים עדיין בפני בעיות מתדולוליות גיות קשות וחקר התפוצה היהודית הזו תלוי במידה רבה בהתקדמות המחקר הכללי של תולדות מצרים. בינתיים, בשלב הנוכחי של המחקר, אין להתעלם מן הארכיונים הקונסולאריים, שהשימוש

(18) וסלומון סטמבולי (הפעילות הכלכלית של יהודי מצרים 1798-1918).
 (ב) ארגון הקהלה וחיי הרוח – וכו מאמרים מאת לאה בורנשטיין מקובצקי (הקהילה ומוסדותיה), מיכאל ליטמן (המשפחה היהודית במצרים), שלמה זלמן הבלין (היצירה הרוחנית) ודוד קאסוטו (בתי-הכנסת הרבניים בקאהיר).
 (ג) היהודים ושכניהם – וכו מאמרים מאת מיכאל וינטר (יחסי היהודים עם השלטונות והחברה הלא-יהודית), מינה רוזן (צרפת ויהודי מצרים – אנטומיה של יחסים, 1683-1801), 'עקב מ' לגדאו (היהודים ושכניהם: חורבן קהילת קאהיר, 1735).
 (ד) הקראים – וכו מאמר מאת יוסף אלגמיל.
 (ה) ניצני המודרניזאציה – וכו מאמרים מאת יעקב דוד חסון (חדירת המודרניזאציה לרחוב היהודי במצרים, 1870-1918) וצבי זוהר (תגובות הלכתיות למודרניזאציה, 1882-1918). יש לברך על מתן ביבליוגראפיה משותפת לכל המאמרים שבספר, וזו תוכל להיות מעכשיו ביבליוגראפיה טובה לחקר ההיסטוריה של יהודי מצרים.
 אין בכוונתי לבדוק או לסכם כאן את כל התרומות של המחקרים הכלולים בכרך הזה, אשר ערכן רב, אלא אסתפק בכמה הערות כלליות. ראשית, יש להצטער על שלא ניתנה לקורא, אשר מן הסתם איננו בקי בתולדות מצרים, סקירה כללית על תולדות מדינה זו בתקופה הנדונה. אשר למבנה המדורים – מדוע המאמרים של ליטמן ושל זוהר לא הובאו באותו מדור? הלא הם דנים באותו נושא ובאותם מקורות? תמוה גם מיקום מאמרה של מינה רוזן (שכמעט כולו עוסק בכלכלה) במדור היהודים ושכניהם. המקורות לתקופה גם הם מעוררים שאלה: האם באמת מספרם כל כך דל, כדברי החוקרים (ראה, למשל, עמ' 372)?
 שאלה אחרת, מהותית יותר, היא בדבר

בתולדות היהודים במזרח יצטרך לעיין בו כדי לעמוד על הפרובלמטיקה של הנושא ולהשוות את הפתרונות שהוא יציע עם אלה שניתנו בכרך זה.

בהם רחוק מלהיות ממצה, ויש לקוות כי הופעת כרך זה ידרבן את המחקר המיוחל. כרך זה מהווה ציון דרך בחקר יהדות מצרים. נוסף לכך, כל חוקר שיתעניין